

Активізація соціально-економічної інтеграції біженців з України

Сюзанна Клінк і Алекс Мундт

Оскільки на багатьох українських біженців¹ чекає тривале перебування в приймаючих країнах, їм необхідний повноцінний доступ до гідної роботи, освіти, соціальних і фінансових послуг.

Рішення ЄС про введення в дію Директиви про тимчасовий захист (ДТЗ) створило необхідне підґрунтя для забезпечення українцям, які прибувають до Європи, доступу до основних прав і відкрило шлях до їхньої інтеграції у приймаючі громади та національні системи соціального захисту. Незважаючи на це, на шляху соціально-економічної інтеграції українських біженців стоїть ціла низка проблем.

Соціально-економічна інтеграція дає змогу біженцям повернутися до нормального життя, жити гідно, робити свій внесок у життя громад, що приймають біженців, і не вдаватися до негативних або шкідливих

способів подолання труднощів. Однак, репрезентативні дані про соціально-економічні характеристики біженців і поточний стан інтеграції залишаються обмеженими. Тому результати проведених УВКБ ООН опитувань з метою виявлення намірів,² відгуки регіональних партнерів з реалізації плану дій щодо біженців,³ а також обмін думками з біженцями та профільними зацікавленими сторонами набули особливого значення. Ці дані дають уявлення про труднощі, з якими стикаються національні системи соціального захисту, та можливості, що відкриваються перед ними, а також показують поточну ситуацію з доступом

біженців до послуг, гідної роботи, фінансових можливостей, освіти та житла.

Що ми розуміємо під соціально-економічною інтеграцією?⁴

У контексті біженців інтеграція — це практика, спрямована на те, щоб вимушено переміщені особи мали де-юре та де-факто доступ до державних систем та послуг нарівні з громадянами країни. Це передбачає свободу пересування, підприємництва, можливість підвищення кваліфікації та визнання професійних навичок, а також доступ до земельної власності, оформлення документів, гідної роботи, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального обслуговування, житла, фінансів і ширших економічних можливостей.

Хоча де-юре доступ було полегшено переважно за рахунок прав, що надаються відповідно до ДТЗ або аналогічними національними документами в державах, які не є членами ЄС, виникла низка адміністративних і практичних перешкод. Деякі з них пов'язані з конкретними питаннями, наприклад, з проблемами в отриманні підтвердження професійних кваліфікацій, інші впливають на соціально-економічну інтеграцію загалом. Мовні бар'єри можуть бути найпоширенішими, але переважання жінок систем і служб, обмежені технічні можливості надавачів послуг, недостатня поінформованість зацікавлених сторін щодо прав та пільг біженців, прогалини в координації та канали інформування біженців, що не відповідають вимогам, про те, як отримати доступ до послуг, також перешкоджають інтеграції. Відсутність систематичного моніторингу реального доступу біженців до соціально-економічних прав і послуг з боку приймаючої влади також є перешкодою для виявлення та розв'язання проблем у міру їх виникнення.

Основоположним елементом інтеграції є підходи, що ґрунтуються на особистій участі, які дають змогу біженцям висловлювати свою думку під час спільного розроблення та адаптації систем, послуг і програм у такий спосіб, щоб вони задовольняли дійсні потреби, враховували потенціал біженців як реальних

соціально-економічних суб'єктів та усували наявні бар'єри доступу. Інтеграція часто має на увазі підхід «всього суспільства», адаптацію і поліпшення державних послуг для біженців на місцевому й національному рівнях відповідно до Глобального договору щодо біженців.

Стан справ з інтеграцією біженців з України

Переважає більшість біженців з України — це жінки та діти, причому значна частина жінок, які здійснюють догляд, виступає як основні годувальники у сім'ї внаслідок призову на військову службу в Україні, а також з'явилася велика кількість розділених сімей. Багато з них здобули вищу освіту та були економічно активними до свого від'їзду.

Угоди про тимчасовий захист по всій Європі надають біженцям з України право на роботу, але доступу до ринків праці та гідної роботи заважає ціла низка юридичних і фактичних перешкод. Щобільше, держави ЄС по-різному інтерпретують або застосовують ДТЗ, що впливає на можливість, доступні біженцям, наприклад, на право володіти бізнесом, яке, наприклад, ще не надається особам, які отримали тимчасовий захист у Словаччині. Тривалість тимчасового захисту або статусу перебування в приймаючих країнах, також породжує невизначеність для приватного сектору, часто негативно позначаючись на його готовності інвестувати в наймання співробітників, підвищення кваліфікації та надання фінансових послуг біженцям.⁵

Хоча більше третини біженців з України, опитаних у рамках четвертого проведеного УВКБ ООН опитування з метою виявлення намірів, наразі працюють, більшості із них, і більшою мірою жінки, ніж чоловіки, зайняті на нижчому професійному рівні, ніж у минулому в Україні. Багато хто працює на низькокваліфікованих роботах, а невеликий, але значний відсоток (8 %) зайнятий у неофіційному секторі. Приблизно п'ята частина біженців не мають роботи й активно її шукають. Хоча як перешкоди на шляху до працевлаштування були названі — догляд за дітьми та труднощі з влаштуванням дітей

До війни Катерина була весільною фотографією. У Румунії вона знайшла роботу в книгарні та коворкінгу, січень 2023 року.
Джерело: Сполучене Королівство для УВКБ ООН/Іоана Елуре

до шкіл, більш істотними перешкодами є обмежене знання місцевої мови, невідповідність навичок, труднощі з підтвердженням кваліфікації та відсутність можливості отримати пристойну роботу. Віддалена робота в Україні посідає набагато важливіше місце в Румунії та Молдові, ніж у решті частини регіону: у цих країнах віддаленою роботою зайнято близько 25 % українських біженців. Хоча 11 % усіх опитаних біженців мали свій бізнес в Україні, проте наразі самозайнятими є лише 2 %.

Незважаючи на те, що основним джерелом доходу майже половини домогосподарств біженців є заробітна плата, близько половини з них отримують соціальну допомогу від країн, що їх приймають, а більш як три чверті літніх людей отримують пенсію з України. Іншими джерелами доходу є гуманітарна допомога, грошові перекази та заощадження. Проте більшість українських біженців, як і раніше, відчують труднощі із задоволенням основних потреб. Як і раніше, зберігається ціла низка бар'єрів доступу,

виявлених УВКБ ООН під час пандемії COVID-19.⁶ Крім того, величезна кількість новоприбулих призвела до перевантаження систем і змусила уряди приймаючих країн ухвалювати складні рішення щодо якості послуг і темпів включення новоприбулих в основні схеми соціального захисту.

Нарешті, рівень інтеграції суттєво різниться залежно від складу домогосподарства. Найбільш вразливу групу становлять домогосподарства з однією або кількома особами похилого віку. Вони значно меншою мірою можуть дозволити собі орендувати житло та задовольняти свої основні потреби. Так само, у п'ятій частині обстежених домогосподарств є принаймні одна особа, яка потребує догляду у зв'язку з тривалою хворобою або інвалідністю, що обмежує перспективи соціально-економічної інтеграції та набуття самодостатності.

Формування позитивного досвіду

Створення фактологічної бази шляхом регулярного моніторингу, збору

соціально-економічних даних і визначення відповідних зацікавлених сторін та їхніх ролей, обов'язків та інтересів на місцевому, національному та регіональному рівнях забезпечить надійне підґрунтя для підвищення рівня інтеграції в різних секторах. Необхідно докласти набагато більше зусиль для об'єднання сил ключових учасників, підвищення обізнаності, нарощування потенціалу та створення координаційних механізмів для сприяння інтеграції та використання потенціалу біженців в інтересах економік приймаючих країн.

Доступ до фінансових можливостей — це необхідний перший крок, особливо для підприємців з-поміж біженців і потенційних власників малого бізнесу. Як і всім, біженцям необхідні банківські рахунки та доступ до кредитів та інших послуг. У розробці послідовних, комплексних підходів до забезпечення такого доступу мають брати участь органи влади, НУО, компанії, що надають фінансові послуги та послуги з розвитку бізнесу, регуляторні органи й самі біженці.

Необхідно продовжити роботу щодо встановлення контактів між компаніями, зацікавленими в працевлаштуванні біженців, і державними центрами зайнятості, службами інтеграції й біженцями, оскільки досвід минулого року свідчить про значний потенціал у цій сфері. У низці приймаючих країн приватний сектор і НУО створили різні платформи з пошуку роботи, і їхній досвід є вельми показовим. Багатонадійних результатів досягли платформи, що пропонують детальну інформацію для біженців, орієнтацію в юридичних питаннях і рекомендації для компаній, механізми перевірки та координацію із зацікавленими сторонами у сфері соціально-економічної інтеграції. Платформи, які не мають таких додаткових сервісів та інформації, як правило, досягли нижчих результатів. Наразі в кількох країнах у координації з УВКБ ООН триває розроблення перспективних платформ для створення бізнес-моделей, здатних підтримати працевлаштування біженців усіх національностей.⁷

Незважаючи на високий рівень цифрової грамотності українських біженців, важливими шляхами забезпечення інтеграції залишаються надання інформації та допомоги під час особистого спілкування. Багато національних і місцевих органів влади створили центри «одного вікна», що дають змогу біженцям з України отримати правову консультацію, подати заяву про надання тимчасового захисту, зареєструватися для отримання соціальної допомоги та послуг із соціально-економічної інтеграції, відкрити банківський рахунок і отримати житло. Концепція «одного вікна», що надає комплекс послуг, може бути адаптована до різних умов для усунення перешкод, що зберігаються в доступі до послуг.

Висновок

Прибуття мільйонів українських біженців протягом кількох тижнів стало шоком для національних систем захисту та економік приймаючих країн по всій Європі. З плином часу переваги інтеграції стають дедалі очевиднішими, але необхідно зробити більше. Подальше розширення фактологічної бази завдяки систематичному збиранню даних і моніторингу соціально-економічної інтеграції дасть змогу застосовувати цільові підходи до усунення бар'єрів, що перешкоджають інтеграції вразливіших груп населення, та зміцнити зусилля щодо ефективного захисту інтересів біженців. Аналіз наявних даних свідчить про те, що необхідні додаткові інвестиції в організацію відповідних мовних курсів, розв'язання проблеми невідповідності навичок, підтримку підприємців-біженців, розширення доступу до послуг із догляду за дітьми, і допомогу в удосконаленні координації діяльності зацікавлених сторін.

Сюзанна Клінк klink@unhcr.org

Старший спеціаліст з питань доступу до засобів до існування та економічної інтеграції

Алекс Мундт mundt@unhcr.org

Старший радник з питань політики

Європейське бюро УВКБ ООН

1. Термін «біженець» у цій статті використовується в широкому сенсі та стосується всіх переміщених осіб з України, які потребують міжнародного захисту, незалежно від їхнього правового статусу.
2. На основі опитування 3 850 сімей біженців у Європі та 4 000 сімей ВПО в Україні, проведене у квітні й травні 2023 року, а також результати обговорень у фокус-групах. UNHCR (2023) *Lives on Hold #4: Intentions and Perspectives of Refugees and IDPs from Ukraine* (УВКБ ООН (2023) *Життя на паузі №4: наміри та перспективи біженців з України*) data.unhcr.org/en/documents/details/101747
3. UNHCR (2023) *Ukraine Situation: Regional Refugee Response Plan – January–December 2023* (УВКБ ООН (2023) *Ситуація в Україні: Регіональний план допомоги біженцям – січень-грудень*) 2023 bit.ly/ukraine-response-plan-2023
4. У січні 2023 року журнал «Огляд вимушеної міграції» опублікував випуск, присвячений соціально-економічній інтеграції www.fmreview.org/issue71
5. Детальніше про важливість правової визначеності див. у спільній публікації ОЕСР та УВКБ ООН (2018) *Engaging with employers in the hiring of refugees - A 10-point multi-stakeholder action plan for employers, refugees, governments and civil society*. (Взаємодія з роботодавцями при працевлаштуванні біженців — багатосторонній план дій з 10 пунктів для роботодавців, біженців, урядів та громадянського суспільства.) bit.ly/engaging-employers-hiring-refugees
6. УВКБ ООН (2021) Аналітична записка УВКБ ООН з питань соціального захисту. *Leave no one behind: promoting effective access of refugees in social protection systems in post-pandemic Europe*. (Не залишити нікого осторонь: сприяння ефективному доступу біженців до систем соціального захисту в постпандемічній Європі.) bit.ly/unhcr-social-protection
7. UNHCR's *Refugee Employment Platform Manual* (Посібник УВКБ ООН з користування «Платформою для працевлаштування біженців») містить детальнішу інформацію про концепцію, необхідний функціонал ефективної платформи для пошуку роботи та наявні пілотні проекти. www.unhcr.org/media/refugee-employment-platform-manual